

Forrás: <https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2023/01/kojanitz-laszlo-erettsegi-feladatok-es-forrashasznalat-13-03-06/>

Kojanitz László

Érettségi feladatok és forráshasználat

Az érettségi feladatok elemzése az elsődleges források használata szempontjából¹

A 2005-ös érettségi reform a kompetenciafejlesztést, a standardizációt, a diákok választási lehetőségének bővülését, valamint a felsőfokú felvételi és a középiskolai követelmények összehangolását tűzte ki célul.² Az új kétszintű érettségi rendszer bevezetése a történelem esetében is jelentős változásokat hozott, különösen a kompetenciakövetelmények tekintetében. A cél itt a diákok ismeretszerző és forráselemző képességének fejlesztése volt azáltal, hogy a történelmi ismeretforrásokkal végzett tanulói munka az érettségi vizsgákra történő felkészülés során, és ennek hatására a tanórákon is nagyobb szerepet kapjon.³ „Reményeink szerint a kompetenciák előtérbe állítása nemcsak a tanulói képességfejlesztés terén hoz eredményeket, hanem ahhoz is hozzájárul, hogy túllépjünk a jelenlegi gyakorlatot alapvetően meghatározó túlságosan leegyszerűsítő történelemszemléleten.”⁴ Kezdetől fogva tudni lehetett azonban, hogy e célok megvalósulása elsősorban azon fog múlni, hogy az új érettségi feladatok ténylegesen milyen jellegű tudást és képességeket fognak igényelni a diákoktól. Ez dönti el, hogy az új követelmények valódi változást hoznak-e, vagy csak a mozgás látszatát keltő helyben járásként lesz értékelhető.⁵ A most bemutatásra kerülő vizsgálat segítségével képet akartam kapni az elmúlt tizenhét év elsődleges forrásokat is tartalmazó érettségi feladatairól: melyek voltak a legtöbbször előforduló feladattípusok, és ezek hogyan értékelhetők a reform eredeti célkitűzései és az érettségi kompetenciajellegű követelményei szempontjából.

A 2005-ös érettségi reform

2005-ben az átfogó érettségi reform részeként a kötelező történelemvizsga is jelentős változásokon ment keresztül. Hasonlóan a többi tantárgyhoz a diákok ettől kezdve kétféle vizsga közül választhattak. A könnyebb, középszintű vizsgát mindenki az iskolájában teheti le. A nehezebb, emelt szintű vizsgákra viszont központilag kijelölt középiskolákban, idegen tanárok felügyelete és értékelése mellett kerül sor. Erre azért van szükség, mert az emelt szintű vizsgákon elért pontokat veszik figyelembe a felsőfokú intézményekbe való jelentkezés elbírálásához is. Korábban a bölcsész, a jogi és a közgazdasági egyetemek a középiskolai érettségi vizsgáktól függetlenül egy másik írásbeli és szóbeli történelemvizsga alapján választották ki a diákjaikat. Az írásbeli vizsgákhoz központilag készült, de a háromféle továbbtanulási irány (bölcsész, jogi, közgazdasági) szerint egymástól eltérő feladatsort használtak, a szóbeli vizsgákat pedig az egyetemek már teljesen a maguk által kialakított követelmények és szabályok szerint bonyolították le. Ezt a rendszert váltotta fel 2005-től az emelt szintű érettségi vizsga.

Kojanitz László: Érettségi feladatok és forráshasználat

Az érettségi feladatok elemzése az elsődleges források használata szempontjából

A reform másik jelentős újdonsága az írásbeli vizsga bevezetése volt. Korábban a középiskolai történelemérettségi csak szóbeli vizsgát jelentett. A tanulóknak egy egyetemes vagy egy magyar történelmi témát kellett 8-10 perces felelet formájában bemutatniuk attól függően, hogy mit húztak ki a tanáraik által előre megadott 20-30 tétel közül. A tanulók a négy év alatt tanultak átismétlésével kidolgozták és betanulták a maguk feleleteit az összes előírt témáról,⁶ és ezt mondták el a vizsgán a történelemtanáruk és a vizsgabizottság többi tagja előtt. 2005-től kezdve viszont középszinten a szóbeli vizsga mellett, melynek kérdéseit egy vizsgaleírás alapján a szaktanár állítja össze, egy központilag elkészített írásbeli feladatlapot is meg kell oldani a tanulóknak. Ez két részből állt: egy 12 rövid választ igénylő feladatsorból és egy három esszékérdést tartalmazó második részből. Az esszékérdések esetében a diákok maguk választhatták ki, hogy a hat felajánlott egyetemes és magyar történelmi téma közül melyik hármát dolgozzák ki. A feladatok elvégzésére összesen 180 perc állt a rendelkezésükre. Emelt szinten is ugyanilyen két részből állt az írásbeli feladatlap. A rövid választ igénylő rész itt is 12 feladatot tartalmazott, de az esszé esetében nem három, hanem négy esszé megírására volt szükség. Az előbbire 90 perc, az utóbbira 150 perc állt rendelkezésre. Emelt szinten is megmaradt a szóbeli vizsga, amelyet idegen tanárokból álló vizsgabizottság értékelt.

Az új érettségi feladatok elkészítésére valószínűleg hatással volt, hogy komoly aggodalmak előzték meg a középszintű írásbeli vizsga bevezetését. Voltak, akik a tömeges bukás veszélyétől féltek, míg mások attól tartottak, hogy az összemérhetőségre való törekvés érdekében a feladatírók kerülni fogják a kockázatot, és a feladatok vagy túl egyszerűek lesznek, vagy a könnyen kikérdezhető lexikai ismereteket fogják leginkább számon kérni.⁷

2017-ben az addigi tapasztalatok értékelése alapján változtatásokat hajtottak végre az egyes tantárgyak követelményein, valamint a feladatok összeállítására és lebonyolítására vonatkozó szabályokon. A történelem esetében némileg módosultak a kompetenciakövetelmények és 15%-kal szűkült a tematika. A 12 rövid választ igénylő feladat egyikeként bevezetésre került az ún. komplex tesztfeladat, amelynek célja, hogy a vizsgázó egyszerre több forrást használva, összetettebb, több kompetencia alkalmazását igénylő forráselemzést végezzen el egy adott témáról. Az esszékérdések száma ugyanakkor csökkent: középszinten kettőre, emelt szinten pedig háromra.

A Nemzeti alaptanterv 2020-as módosítása miatt változtatni kellett a 2024-től lebonyolításra kerülő történelemérettségi vizsgák tartalmi és kompetenciakövetelményein. Továbbra is elvárt követelmény marad azonban, hogy a diákok képesek legyenek az elsődleges forrásokat értően használni és azokból következtetéseket levonni. Az írásbeli és a szóbeli vizsgák feladatlapjai és lebonyolítási módja is a korábbiakhoz hasonló marad. Ezért az elmúlt évek feladataira vonatkozó elemzések eredményei hasznosak lehetnek az elkövetkező évek feladatírói számára is.

Az elsődleges források használatára vonatkozó érettségi követelmények

A 2005-től bevezetésre került történelmi érettségi követelmények közé bekerültek az elsődleges források használatára vonatkozók is. Az általános követelményeket tartalmazó 1997-es kormányrendelet⁸ a történelemérettségi általános céljai között kimondta, hogy a vizsga azt is hivatott mérni, hogy a diákok „képesek-e a történelmi ismeretforrásokat –

Kojanitz László: Érettségi feladatok és forráshasználat
Az érettségi feladatok elemzése az elsődleges források használata szempontjából

legyenek akár eredeti források, akár későbbi feldolgozások – vizsgálni és elemezni, a múlt emberének életét reálisan elképzelni”. A képességjellegű követelményekben pedig külön rész szolt az elsődleges források használatáról és a forrásanyag értékeléséről. (1. és 2. táblázat)

1. táblázat: Az elsődleges források használata

Középszint	Emelt szint
Történelmi forrásokból merített ismeretek bemutatása. Következtetések megfogalmazása tárgyi vagy írásos emlékek alapján. A korabeli társadalmi és politikai viszonyokra vonatkozó állítások megfogalmazása jogi dokumentumok (törvények, oklevelek stb.) alapján. Különböző típusú forrásokból gyűjtött információk összevetése. Fényképek, karikatúrák és más képi források értelmezése.	A politikai álláspontok és cselekedetek mögött meghúzódó szándékok rekonstruálása korabeli művek, újságcikkek, emlékiratok, beszédek és naplók segítségével. Annak bemutatása, hogy a vizsgált forrásban miként tükröződik a szerző személyes helyzete (pl. érzelmei, értékrendje, érdekei). Nemzetközi szerződések: békekötések, szövetségi megállapodások, nemzetközi szervezetek alapokmányainak elemzése a korabeli hatalmi harcok, nemzetközi erőviszonyok stb. szempontjából. Pártdokumentumok: programok, jegyzőkönyvek, beszámolók elemzése.

2. táblázat: A forrásanyag értékelése

Középszint	Emelt szint
A rendelkezésre álló források összehasonlítása aszerint, hogy a vizsgált probléma megoldásához melyik a legmegfelelőbb. Annak ismertetése, hogy a rendelkezésre álló történelmi forrás milyen kérdések megválaszolásához adhat segítséget.	A rendelkezésre álló forrásanyag értékelése a hitelesség és a felhasználhatóság szempontjából. A részletek iránti érzékenység a források feldolgozása és elemzése során.

A 2002-ben kiadott részletes vizsgakövetelmény⁹ a forráshasználatra vonatkozó feladatokat még részletesebben tartalmazta.

Az elsődleges forrásokhoz kapcsolódó kérdések és feladatok típusai

2005 óta minden évben a közép- és az emelt szintű vizsgához is két írásbeli feladatsor készült, az egyik a májusi, a másik az októberi érettségi vizsgákhoz. Kivételt jelentett ilyen szempontból 2006, amikor egy harmadik feladatsor is készült egy februári vizsgához. A

Kojanitz László: Érettségi feladatok és forráshasználat
Az érettségi feladatok elemzése az elsődleges források használata szempontjából

korábbi évek feladatsorai és a hozzájuk készült megoldókulcsok megnézhetők és letölthetők az Oktatási Hivatal honlapjáról.¹⁰ Ezeket gyakran használják a tanárok és a diákok is az érettségire történő felkészüléshez. A korábbi feladatsorok tapasztalatai így folyamatosan hatással vannak a történelemtanítás napi gyakorlatára is. A tanárok általában azon ismeretekre és azoknak a képességekre a fejlesztésére fordítanak több időt, amelyek az érettségi feladatok között is rendszeresen szerepelnek. Ilyen szempontból sem mindegy, hogy az elsődleges források esetében milyen típusú kérdések kerültek be az elmúlt tizenhét év írásbeli feladatai közé.

Az elsődleges forrásokat tartalmazó érettségi feladatok elemzéséhez egy szintezett értékelő rasztert készítettem. A kérdések és feladatok öt szintjét különböztettem meg aszerint, hogy a megoldásukhoz milyen jellegű ismeretekre és forráselemző képességekre volt szükség, kezdve az ismeretellenőrző feladatoktól, a források tartalmának megértésén át a forrásérték megállapítását igénylő feladatokig.

Az *első szintet* azok a kérdések jelentik, amelyek nem igényelnek semmilyen forráselemzést, mert csak a diákok tárgyi tudásának ellenőrzésére szolgálnak a feladatban található forrás témájához kapcsolódva. Általában feladatonként két-három részfeladat ilyen. Az ilyen kérdések megválaszolásához a források vizsgálata tulajdonképpen nem is szükséges. A korabeli forrásrészletek ugyanakkor történelmi kontextust adnak az egyébként önmagukban nem túl érdekes lexikai kérdésekhez, és ez akár még a tanultak felidézését is segítheti.

Példa:

9. A feladat Magyarország II. világháborús részvételével kapcsolatos.

Válaszoljon a kérdésekre a források és ismeretei alapján! (Elemenként 0,5 pont.)

„Magyarország 20 éven keresztül [...] alázatosan várta területének növekedését anélkül, hogy gyakorlatilag bármit is tett volna annak érdekében. [...] Három ízben növekedett a területe jelentős mértékben a birodalom révén, három ízben növekedett saját közreműködése és harca nélkül. [...]

Kállay és társaiak készek arra, hogy Magyarországot kiszolgáltassák Anglia vagy Oroszország akaratának. [...]

1. A kormányzónak nincs hatalma, nincs helyes ösztöne. [...] A kormányzó lényében tulajdonképpen katona, de csakis katona. [...] Amilyen jó katonás szelleme, olyan siralmasak politikai képességei. [...]

6. [...] Minden értünk vérző magyar a mi véráldozatunkat csökkenti, erősíti tartalékainkat a további hadviseléshez, és segít abban, hogy erőinket megőrizzük a háború utáni nagy feladatok megoldására.

[...] előfeltétele a jelenlegi kormány leváltása; pótlására a nemzeti ellenzékkel német irányítás alatt álló kormány alakítandó. [...]

Eljött az ideje, hogy megszüntessük Magyarország önállósodásának állapotát. [...]

Ütött az óra, hogy a zsidókérdéshez alaposan hozzányúljunk.” (A német birodalmi megbízott jelentése, 1944)

a) Határozza meg a forrásban felidézett három területgyarapodás évszámát kronológiai sorrendben!

1.

2.

3.

b) Nevezze meg a forrásban felidézett kormányzót!

.....

Kojanitz László: Érettségi feladatok és forráshasználat
Az érettségi feladatok elemzése az elsődleges források használata szempontjából

2006. május 10. középszint 9. feladat

A második szinthez sorolt kérdések megválaszolásához elegendő a kapott forrásrészlet szövegértő elolvasása, illetve a képi és tárgyi források részleteinek megfigyelése. Az ilyen feladatok a forrásban található releváns információk megtalálását és megértését igénylik sok esetben a maitól eltérő nyelvezetű régi szövegekben, ami előfeltétele bármilyen további helyes következtetés levonásának is. Ezek a feladatok tehát olyan olvasási készségeket ellenőriznek, amelyeknek fontos szerepe van a forrásokkal való munkában, de a történelmi ismeretek alkalmazása még nem szükséges hozzájuk.

Példák:

- a) Válassza ki az előírásokból, mely feltételeknek kellett eleget tennie annak, aki a takács céh tagjává szeretett volna válni! Választását a szabályzat sorszámának beírásával jelölje! (Elemenként 0,5 pont.)

Húzza ki a táblázatban azokat az előírásokat, amelyek nem voltak előírt feltételek a céhtagság elnyeréséhez! (0,5 pont)

Előírások	Sorszám
a) Értennie kellett a mesterséghez.	
b) Ipart kellett vásárolnia a királytól.	
c) Nem dolgozhatott napfelkelte előtt.	
d) Három szövőszéket kellett tartania.	
e) Az egyik céhes mester fiának kellett lennie.	

2005. október 25. emelt szint 2. feladat

- d) Melyik forrásrészletekben leírt jeleneteket ábrázolják a következő festmények? Írja a képek alá a megfelelő forrásrészletek betűjelét! Egy képhez csak egy betűjelet írjon! Két betűjel kimarad.

1.

Leonardo da Vinci falfestménye, XV. század

A forrásrészlet betűjele:

2.

*Karl Heinrich Bloch festménye,
XIX. század*

A forrásrészlet betűjele:

A
AI

Kojanitz László: Érettségi feladatok és forráshasználat
Az érettségi feladatok elemzése az elsődleges források használata szempontjából

2018. május 9. középszint 1. feladat

A harmadik szint esetében a kérdések megoldásához már kapcsolatot kell találni a forrás tartalma és a témáról szóló saját történelmi ismeretek között. Az érettségi feladatok esetében ez legtöbbször azt jelenti, hogy a diákoknak ki kell találni, hogy a forrásrészlet kiről vagy miről szól, vagy mint egy rejtvényben, ki kell találniuk a forrásból kihagyott információkat. Azok a feladatok is ehhez a szinthez tartoznak, amelyekben a szövegben vagy képi ábrázoláson található utalásokat kell a diákoknak helyesen értelmezni és megmagyarázni, vagy amikor a forrás által megidézett eseményekről kell további részleteket bemutatniuk.

Példák:

„Ha ...a)-t... megtámadja Németország vagy ...b)... Németország által támogatottan, [akkor] Oroszország felhasználja egész rendelkezésre álló haderejét arra, hogy megtámadja Németországot. Ha Oroszországot megtámadja Németország vagy ...c)... Németország által támogatottan, [akkor] ...a)... felhasználja egész rendelkezésére álló haderejét a Németország ellen indítandó háborúhoz.” (Oroszország által kötött védelmi szerződés, 1893)

Döntse el a térkép és ismeretei segítségével, mely országok nevei maradtak ki az idézett szövegből! Írja a betűjelekkel jelölt, kimaradt országok nevét a pontozott vonalakra! Ne használjon rövidítéseket! Az a) és a b) betűvel jelölt országok szomszédosak.

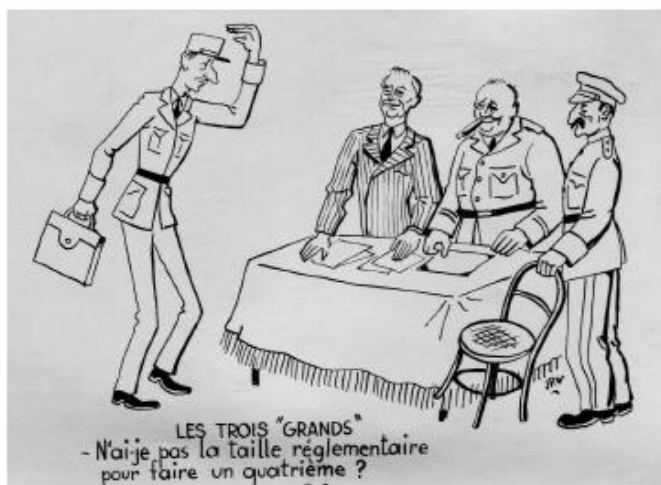
a)

b)

c)

2018. május 9. középszint 6. feladat

A következő francia karikatúra a D) betűjelű forráshoz kapcsolódik.

A karikatúra szövege magyarul:
A három „nagy”
– Nem megfelelő a méretem, hogy részt vehessek negyedikként?

b) Nevezze meg a karikatúra bal oldalán ábrázolt (táskával a kezében éppen megérkező és megszólaló) politikai vezetőt! (1 pont)

.....

c) Magyarázza meg, mi a franciák – a karikatúrán is megjelenő – sérelme az idézett konferencia kapcsán! (1 pont)

.....

Kojanitz László: Érettségi feladatok és forráshasználat
Az érettségi feladatok elemzése az elsődleges források használata szempontjából

2020. május 6. emelt szint 8. feladat

A negyedik szinthez soroltam azokat a kérdéseket és feladatokat, amelyek már valamilyen önálló következtetést kérnek a diákoktól a forrásokban olvasottak vagy a forráson látottak átgondolása alapján. E következtetések vonatkozhatnak a forrásban bemutatott eseményekre, a forrás készítőjére, az események bemutatásának módjára vagy a történelmi kontextus valamilyen jellemzőjére egyaránt. A lényeg, hogy a diákoknak a forrásban találtak önálló mérlegelésére és értelmezésére legyen szükségük a feladat megoldásához. Valódi forráselemzésről csak ettől a szinttől kezdve beszélhetünk.¹¹

Példák:

B) „Öröknyár: elmúltam 9 éves a sír Nincs sehol a sír a gyilkosok a test se I T T Nincs sehol a test se O T T a csont a gyilkosok Nincs sehol a csont	(p. s.) egyszer majd el kell temetNI és nekünk nem szabad feledNI a gyilkosokat néven nevezNI!” (Nagy Gáspár verse, részlet, 1983)
--	--

g) Magyarázza meg saját szavaival, miért tiltották be a verset keletkezésének idején!
(1 pont)

.....

2021. május 5. emelt szint 11. feladat

9. A feladat a magyarországi holokausztra vonatkozik.
Válaszoljon a forrás és ismeretei segítségével a kérdésekre!

„Munkácson május 9-én a rendőrkapitányságon Ferenczy László csendőr alezredes vezetése alatt megtartott értekezleten részt vett dr. Uray László csendőr százados, a németek részéről dr. Zöldi Márton, a Gestapo századosa.

Tárgyalásra került a zsidók elszállítása, mely május 14-én veszi kezdetét. [...]

110 szerelvény szállítja a zsidókat Kassa állomásra, ahol is német rendőrség veszi át a szállítmányokat. Jelzés a vonatokon D. A. -Umsiedler, Német munkásátköltöztetés. A szerelvény 3000 főt szállít. Áll 45 kocsiból 70 fő poggyásszal együtt és 2 C kocsiból elöl és hátul az őrségnek. A berakóállomás parancsnoka német vagy magyar csendőrtiszt; ő 5 órával előbb az állomásfőnöktől kocsikat és helyet kér a berakásra, az állomástól távoli helyen. A zsidók csak csökkentett poggyászt vihetnek magukkal, matracot, ágyneműt nem. Névjegyzéket 2 példányban kell készíteni. Egy pld. a

Kojanitz László: Érettségi feladatok és forráshasználat

Az érettségi feladatok elemzése az elsődleges források használata szempontjából

szállítmánynál marad, 1 pldt.-t Munkácsra a rendőrkapitánysághoz kell beküldeni a berakóállomás parancsnokának. Ha a vonat éjszaka indul, a zsidókat nappal kell beszállítani. [...] A transzport átadása és átvétele Kassán történik. Névsort olvasni tilos. Polgármesteri teendő: elszállítás után táborhelyeket a közig. hatóság útján fertőtleníttetni kell (tiszti orvos). Szállításnál egyéni beutalások, egyéni akciók kiküszöbölendők.

Dr. Uray százados: ha szükség megkívánja, 100 is mehet egy kocsiban. Berakhatók, mint a heringek, mert a németeknek szívós ember kell. Aki nem bírja, elhullik. Divathölgyekre Németországnak nincs szüksége." (Rendőrségi jegyzőkönyv; 1944. május 9.)

a) Mi lehetett a célja a szövegben aláhúzott intézkedéseknek? (1 pont)

.....
.....

2007. október 26. középszint 9. feladat

Az ötödik szintre azok a feladatok kerültek, amelyek a forrásokkal kapcsolatos kritikai attitűdöket és képességeket ellenőrzik. A források tartalmán kívül a diákoknak a források célját és keletkezési körülményeit is mérlegelniük kell a hitelesség és a megbízhatóság értékeléséhez.¹² A forrás relevanciájának esetében pedig a válaszra váró kérdéssel való összevetésre is szükség van. Az ilyen feladatok esetében az kell, hogy a diákok a forrásokat ne közvetlen ismeretforrásokként, hanem a múltra vonatkozó következtetések lehetséges bizonyítékaiként kezeljék.¹³

Példák:

11. A feladat a Rákosi-korszak mindennapjaival kapcsolatos.

Oldja meg a feladatokat a források és ismeretei segítségével! (Feladatrészenként 1 pont.)

Propagandaplakátok a Rákosi-korszakban

a) Milyen lényeges eltérés figyelhető meg a B) betűjelű plakát nőábrázolásában az A) és a C) betűjelű plakátok előterében látható nőalak ábrázolásához képest?

.....

b) A korszakra jellemző mely társadalmi változásra utal a B) és C) betűjelű plakát?

.....

Kojanitz László: Érettségi feladatok és forráshasználat

Az érettségi feladatok elemzése az elsődleges források használata szempontjából

Melyik két plakát üzenete mondott ellent a következő idézetben leírt valóságnak? Adja meg a plakát betűjelét, és írja le röviden az ellentmondást!

„Sok nő kénytelen volt [...] [a szülés után] feladni a munkahelyét, és átmenetileg háztartásbelivé válni. Nehézséget jelentett a család mindennapi ellátásához szükséges élelmiszerek beszerzése is.” (Horváth Attila jogtörténész, 2007)

c) A plakát betűjele:

Az ellentmondás:

.....

d) A plakát betűjele:

Az ellentmondás:

.....

2020. május 6. emelt szint 11. feladat

Az elsődleges forrásokat tartalmazó érettségi feladatok vizsgálata

Az általam bemutatott feladatelemzés a 2005-től 2007-ig és a 2018-tól 2021-ig tartó időszak közép- és emelt szintű írásbeli érettségi vizsgáinak rövid választ igénylő feladatsoraira terjedt ki. Ezekben belül is csak azokat a feladatokat érintette, amelyek valamilyen korból származó szöveges vagy más elsődleges forrást (kép, karikatúra, fénykép, épület, tárgy) tartalmaztak. A mintát azért választottam ki így, hogy össze tudjam hasonlítani a reform első éveinek kérdőíveit a legutóbbi évek kérdőíveivel. Összesen 14 közép- és 14 emelt szintű feladatsort elemeztem, ez 231 írásbeli feladat 911 részfeladatának vizsgálatát jelentette.

A feladatelemzés célja annak feltárása és tényszerű dokumentálása volt, hogy az érettségi írásbeli feladatok milyen jellegű tudást vártak el leginkább a diákoktól az elsődleges források használata terén. Milyen arányban szerepeltek az ilyen szempontból különböző minőségi szintű kérdések és feladatok a feladatsorokban? Mennyire volt mindez összhangban a 2005-ös reform bevezetésekor meghatározott célokkal és követelményekkel?

Az elemzés megkezdése előtt öt nagy típusba rendeztem az 2005-ös érettségi szabályzatban meghatározott kompetenciakövetelményeket, valamint a tanítási gyakorlatban és az érettségi feladatokban is használt feladattípusokat. Ez utóbbiak a), b), c), d) jelöléssel jelennek meg az erről készült összesítő táblázatban (3. és 4. táblázat).

A több részből álló érettségi feladatok egyes részkérdései nagyon eltérő jellegűek lehetnek. Sok esetben ugyanazon forráshoz ismeretlenőző, szövegértést és az ismereteket alkalmazását kérő részfeladat is kapcsolódik. Ezért soha nem az egész feladatot egyben, hanem a részfeladatokat külön-külön soroltam be az egyes típusokba.

Kojanitz László: Érettségi feladatok és forráshasználat
Az érettségi feladatok elemzése az elsődleges források használata szempontjából

3. táblázat: Önálló következtetést nem igénylő követelmények és feladattípusok

Ismeretellenőrző kérdések és feladatok <i>Ismeretek</i>
A tanult ismeretek ellenőrzése (pl. nevek, évszámok, események).
Olyan ismeretekre vonatkozó kérdések, amelyek ugyan érintik az elsődleges forrásban is megjelenő témát, de nem kapcsolódnak közvetlenül a feladatban található forráshoz, illetve annak vizsgálata nélkül is megválaszolhatók.
A szövegértési képességeket ellenőrző kérdések és feladatok <i>Szövegértés</i>
A részletek iránti érzékenység a források feldolgozása és elemzése során. Tudjon válaszolni a forrás tartalmára vonatkozó egyszerű kérdésekre. Legyen képes képi források leírására. Legyen képes a képi forrásokat a nagy történelmi korszakok, korstílusok szerint csoportosítani.
a) A szövegben leírtak vagy a képeken ábrázoltak tartalmának megértésére vonatkozó kérdések feladatok. b) Kapcsolatkereső feladatok, amelyek azt igénylik, hogy a tanulók különböző elsődleges forrásokat egymással vagy a róluk szóló leírásokkal kapcsoljanak össze a forrásokban található információk segítségével. c) Az épületek és képzőművészeti alkotások stílusjegyeinek felismerése és azonosítása.
A történelmi ismeretek alkalmazását ellenőrző kérdések és feladatok <i>Ismeretek alkalmazása</i>
Történelmi forrásokból merített ismeretek bemutatása. Tudja értelmezni a magyar és az egyetemes történelem fontosabb szöveges forrásait. Legyen képes források segítségével történelmi szereplőknek az események alakulásában betöltött szerepét bemutatni. Forrás alapján legyen képes történelmi fogalmak meghatározására. Legyen képes a forrás elemzése és értelmezése során megnevezni a történelmi háttérre utaló tartalmi elemeket, műfaji, nyelvi sajátosságokat.
a) <i>Azonosító feladatok</i> , amikor meg kell határozni a szöveges vagy képi forrás szerzőjét vagy címét. b) <i>Felismerő feladatok</i> , amikor fel kell ismerni azt az eseményt, személyt, fogalmat, társadalmi csoportot, korszakot, helyet, épületet, történelmi helyzetet stb., amiről a forrásrészlet szól, illetve amit ábrázol, vagy meg kell határozni, hogy mikor, hol és milyen körülmények között készült. Fel kell ismerni, hogy milyen vallási, filozófiai, politikai, gazdasági, kulturális vagy történelmi nézeteket tükröz. A forrásból jellemző példát kell gyűjteni valamilyen történelmi jelenségre, nézetre vagy valamilyen egyéb korabeli sajátosságra. c) <i>Magyarázó és értelmező feladatok</i> , amikor meg kell magyarázni a forrásban olvasható fogalmakat vagy a személyekre, eseményekre és körülményekre tett utalásokat. Pótolni kell a

Kojanitz László: Érettségi feladatok és forráshasználat
Az érettségi feladatok elemzése az elsődleges források használata szempontjából

forrásból kihagyott tartalmi részleteket (pl. személyeket, országokat, fogalmakat).

d) *Egyéb* olyan kérdések és feladatok, amelyek a forrás tartalmával közvetlenül összefüggő vagy a forrás helyes értelmezéséhez szükséges történelmi ismeretekre vonatkoznak.

4. táblázat: Önálló következtetést és forráskritikát igénylő követelmények és feladattípusok

Önálló következtetéseket igénylő kérdések és feladatok

Következtetések

Következtetések megfogalmazása tárgyi vagy írásos emlékek alapján.

A korabeli társadalmi és politikai viszonyokra vonatkozó állítások megfogalmazása jogi dokumentumok (törvények, oklevelek stb.) alapján.

Különböző típusú forrásokból gyűjtött információk összevetése.

Fényképek, karikatúrák és más képi források értelmezése.

A politikai álláspontok és cselekedetek mögött meghúzódó szándékok rekonstruálása korabeli művek, újságcikkek, emlékiratok, beszédek és naplók segítségével.

Annak bemutatása, hogy a vizsgált forrásban miként tükröződik a szerző személyes helyzete (pl. érzelmei, értékrendje, érdekei).

Nemzetközi szerződések: békekötések, szövetségi megállapodások, nemzetközi szervezetek alapokmányainak elemzése a korabeli hatalmi harcok, nemzetközi erőviszonyok stb. szempontjából.

Pártdokumentumok: programok, jegyzőkönyvek, beszámolók elemzése.

Megadott szempontok szerint tudjon a forrás alapján egyszerű következtetéseket megfogalmazni.

Tudja rekonstruálni és bemutatni az álláspontok és cselekedetek mögött meghúzódó szándékokat korabeli források (pl. újságcikkek, emlékiratok, beszédek, naplók) segítségével.

Legyen képes megadott forrás segítségével felismerni, hogy nehéz történelmi helyzetekben az emberek nézeteit, döntéseit és cselekedeteit élethelyzetük befolyásolja.

Legyen képes bemutatni, hogy a vizsgált forrásban miként tükröződik a szerző személyes helyzete.

Legyen képes megállapítani két azonos tárgyú történelmi forrás közti tartalmi és formai különbségeket, és tudjon egyszerű feltételezéseket megfogalmazni a két forrás közti különbség(ek) okáról.

a) A forrásban leírt vagy ábrázolt személyekre vagy eseményekre vonatkozó következtetéseket igénylő kérdések és feladatok (pl. okok, következmények, változások).

b) A forrás szerzőjének személyére, nézeteire és céljaira vonatkozó kérdések és feladatok.

c) Arra vonatkozó kérdések és feladatok, hogy a szerző hogyan viszonyult az általa bemutatott eseményekhez, személyekhez vagy nézetekhez.

d) Források összehasonlításán alapuló következtetéseket igénylő kérdések és feladatok.

e) A történelmi kontextus valamilyen jellemzőjére vonatkozó következtetést igénylő kérdések és feladatok.

Kojanitz László: Érettségi feladatok és forráshasználat
Az érettségi feladatok elemzése az elsődleges források használata szempontjából

A forrásérték megítéléséhez szükséges képességek ellenőrzését szolgáló kérdések és feladatok

Forráskritika

Annak ismertetése, hogy a rendelkezésre álló történelmi forrás milyen kérdések megválaszolásához adhat segítséget.

A rendelkezésre álló forrásanyag értékelése a hitelesség és a felhasználhatóság szempontjából.

Megadott szempontok alapján tudjon információkat gyűjteni a forrásból, és tudja az információkat saját korábbi ismereteivel összevetni, az eltéréseket megfogalmazni és indokolni.

Legyen képes másodlagos és elsődleges források tartalmi összehasonlítására, a megegyezések és eltérések megállapítására.

Legyen képes megadott források alapján kifejtetni, hogy azok hogyan tükrözik a bemutatott személy vagy esemény megítélését.

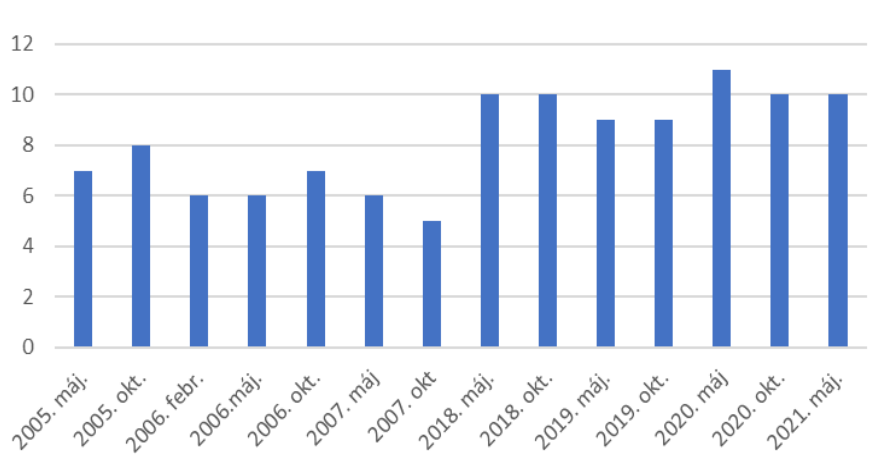
- a) A forrás tartalmának összevetése azzal, amit a jelenlegi ismereteink szerint tudhatunk az abban bemutatott személyekről és eseményekről.
- b) A forrásérték megítélése relevancia szempontjából.
- c) A forrásérték megítélése a hitelesség és megbízhatóság szempontjából.
- d) A forrás felhasználása bizonyítékként vagy cáfolatként.

A vizsgálat eredményei

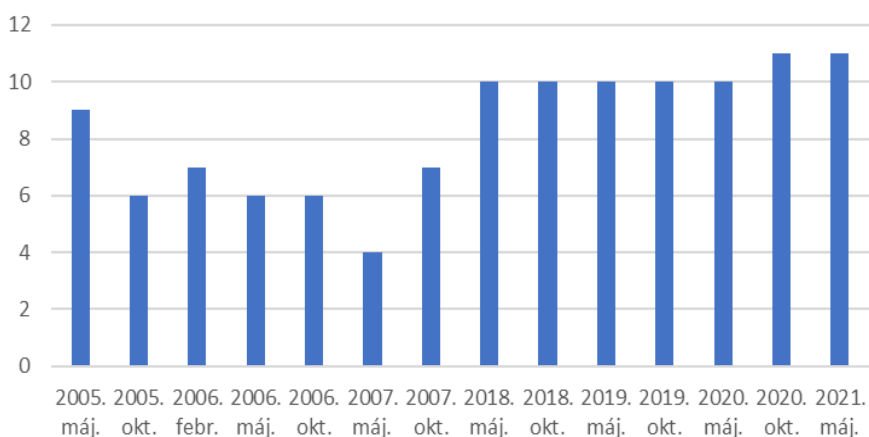
A vizsgálat alapján megállapítható, hogy a rövid választ igénylő érettségi feladatok között minden évben nagy számban voltak olyanok, amelyekbe valamilyen elsődleges forrás is került (1. és 2. ábra). Az első években látszik még némi bizonytalanság abban, hogy egy-egy feladatsorban mennyi ilyen feladat legyen ilyen. A 2017-es változtatások után viszont érzékelhető a határozott szándék, hogy az elsődleges források az érettségi feladatsorok meghatározó jellemzőivé váljanak közép- és emelt szinten is. Ettől kezdve egy-két feladat kivételével minden feladat tartalmaz a korból származó szöveges vagy képi forrást, sok esetben egyszerre többet és többfélét. Az elsődleges források ilyen nagyszámú és rendszeres megjelenése az írásbeli érettségi feladatokban mindenképpen üdvözlendő, hiszen ez kedvező hatást gyakorolt a történelemtanítás egész gyakorlatára. Az időközben elkészült tankönyvek és érettségi feladatgyűjtemények megteltek hosszabb-rövidebb forrásrészletekkel, valamint korból származó ábrázolásokkal és fényképekkel. Az is elmondható, hogy ezek már nemcsak a tankönyvi szövegek illusztrálására szolgáltak, hanem sokféle kérdés is kapcsolódott hozzájuk.¹⁴ A források mennyisége mellett azonban fontos az is, hogy ezek milyen feltételeket biztosítanak a mélyreható kérdezéshez: például összevethetők-e egymással és tartozik-e hozzájuk elégséges információ a történelmi kontextusról, amelyben készültek.

Kojanitz László: Érettségi feladatok és forráshasználat
Az érettségi feladatok elemzése az elsődleges források használata szempontjából

1. ábra: Elsődleges forrásokat tartalmazó feladatok száma (középszint)

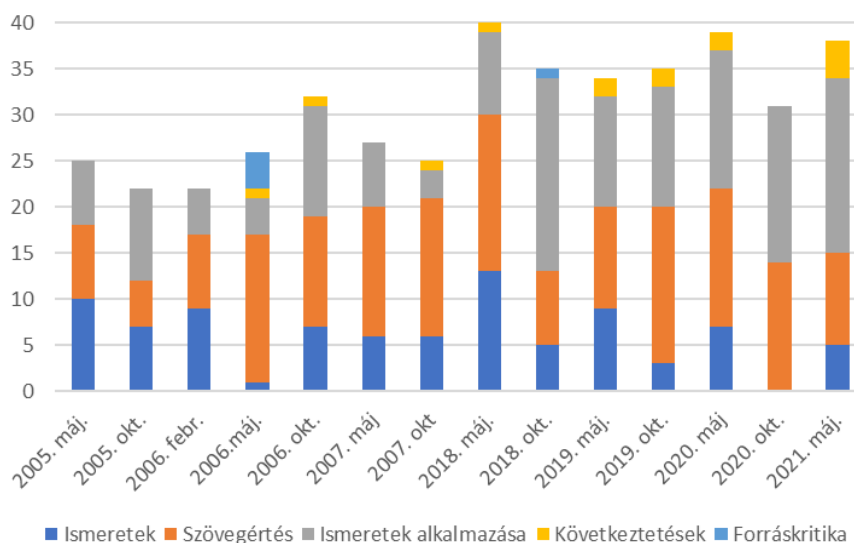

2. ábra: Elsődleges forrásokat tartalmazó feladatok száma (emelt szint)

Ha a feladattípusok szempontjából értékeljük az eredményeket, már korántsem olyan kedvező a kép. Az egyes feladatsorokban található feladattípusok közötti arányok évről évre változtak (3. és 4. ábra). A középszintű érettségik esetében volt olyan írásbeli érettségi, amikor a forrásokhoz kapcsolódó részfeladatok egyharmada ismeretellenőrző kérdés volt. Az ilyen részfeladatok esetében a forrás csak illusztráció és emlékeztető volt a feladat megoldásához. Egy másik évben aztán alig voltak ilyen részfeladatok. Ugyanez a váltakozás állapítható meg a szövegértés és az ismeretalkalmazó feladattípusok esetében. Ez arra utal, hogy e tekintetben elég esetleges volt a feladatírók tevékenysége. Valószínűleg nem voltak jól körülírt és határozottan megkövetelt elvárások a forrásokhoz kapcsolódó feladattípusok belső arányaira vonatkozóan. Sajnos a következtető és a forráskritikai feladattípusok esetében jóval egységesebb a kép. Ilyen részfeladatok mindvégig alig voltak csak a középszintű érettségi feladatsorokban. A tizennégy elemzett feladatsor közül ötben egyetlen ilyen jellegű kérdés sem szerepelt, és mindössze két olyan feladatsor volt, amely forráskritikát is igénylő rész kérdést tartalmazott. A következtető feladatok esetében látszik némi javulás 2017 után, de a forráskritikai részfeladatok terén ekkor sem.

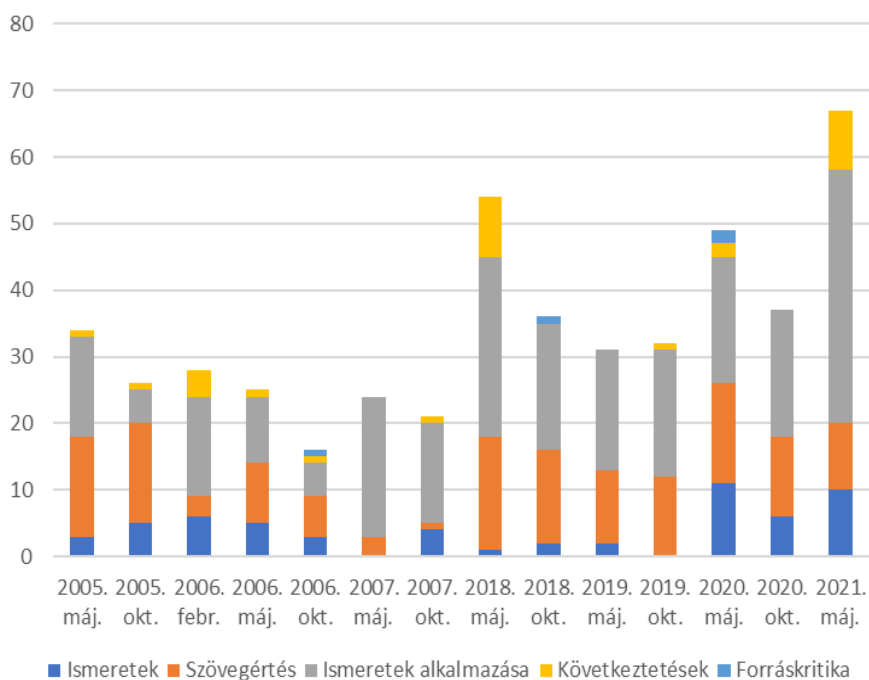
3. ábra: A középszintű részfeladatok típusai

Nem sokkal jobb a helyzet az emelt szintű feladatlapon sem. Itt is feladatsorról feladatsorra nagyon váltakozó az első három feladattípushoz tartozó kérdések aránya. Érdekes, hogy 2017 után először az ismeretlenőző kérdések száma lett alacsonyabb, 2020-ban és 2021-ben viszont ezek újra megemelkedtek. Tudatosságot lehet viszont abban felfedezni, ahogy egyre inkább az ismeretalkalmazó részfeladatok váltak meghatározóvá az emelt szintű feladatsorokban. Meglepő módon a következtető és a kritikai részfeladatok egy-egy évet kivéve az emelt szintű feladatsorokban is csak nagy ritkán fordultak elő.

A következtető és a forráskritikai részfeladatok hiányán kívül van még két másik probléma, ami kiderült a feladatok elemzése során. Az egyik, hogy túlnyomó többségük ugyanúgy kezelte a vizsgált korból származó forrásrészleteket, legyenek azok akár újságcikkek, levelek vagy visszaemlékezések, mint a tankönyvekből vett szövegrészleteket, vagy a történészekről származó idézeteket. Mindet csak szöveges ismeretforrásként kellett a diákoknak használni, amelyekből a múltra vonatkozó információkat lehet kigyűjteni, vagy ki lehet találni, kiről és miről szólnak. Egy-egy kivételtől eltekintve nem voltak olyan részfeladatok, amelyek a vizsgált korból származó források használatával összefüggő speciális lehetőségeket és problémákat érintettek volna. Ezzel függ össze a másik hiányosság is. Az érettségi feladatok nem adtak szinte semmilyen segítséget a források kontextusba helyezéséhez, ami pedig elengedhetetlen a forrás tartalmának helyes és kritikus értelmezéséhez. A feladatírók a legtöbb esetben nem tartották fontosnak, hogy támpontokat adjanak ahhoz, hogy ki is volt, akitől a szöveg származik, illetve, hogy mikor, milyen körülmények között és milyen célból mondta vagy írta azt, ami a forrásban olvasható. Ezt sokszor a feladatírók persze azért sem tehették meg, mert az általuk készített érettségi feladatok sokkal inkább kvíz jellegű rejtvények voltak, mint forráselemzések. Mindkét említett probléma azzal a veszéllyel jár, hogy e feladatok hamis képzeteket alakíthatnak ki vagy erősíthetnek meg a források használatával kapcsolatban. Például azt, hogy a források a történelem tükröi, amelyek közvetlen betekintést nyújtanak a múltban történetekre, vagy azt, hogy egyes személyek véleményét általánosítani lehet egy egész csoportra.¹⁵

4. ábra: Az emelt szintű részfeladatok típusai

Javítottak-e a helyzeten a 2017-től kezdve használt komplex tesztfeladatok? Mindenképpen előremutató megoldás, hogy egy témához egyszerre több és többféle forrás is tartozik. Az ilyen feladat sokkal jobban modellezi azt, ahogy a történészek a források együttesét vizsgálják, és így válhat a diákok számára is érthetőbbé a forrásokban talált bizonyítékok és az ezek által alátámasztható következtetések közötti kapcsolat keresésének jelentősége. Különösen, ha a diákok maguk is megpróbálhatnak ilyen kapcsolatokat keresni nyitott történelmi kérdésekre válaszolva.¹⁶ Csakhogy az általam vizsgált komplex tesztfeladatok esetében nem erről volt szó. Bár a források tényleg ugyanahhoz a témához kapcsolódtak, de a tanulóknak egy-két kivételtől eltekintve nem az volt a feladata, hogy ezeket összevegyék, vagy a bennük található információkat valamilyen közös kérdés vagy szempont szerint összerendezzék. A forrásokhoz külön-külön itt is szinte mindig csak a megszokott ismeretellenőrző, szövegértési és ismeretalkalmazási kérdések kapcsolódtak.

Példa:

6. A feladat a 19–20. századi politikai eszmékhez kapcsolódik. (komplex tesztfeladat)
Oldja meg a feladatokat a szocializmus két irányzatához kapcsolódó források és ismeretei segítségével! (Elemenként 1 pont.)

A) „A munkásforradalom első lépése a proletariátus uralkodó osztályá emelése, a demokrácia kivívása. A proletariátus arra használja majd fel politikai uralmát, hogy a burzsoáziától fokról fokra elragadjon minden tőkét [...]. Ez eleinte természetesen csak a tulajdonjogba és a polgári termelési viszonyokba való zsarnoki beavatkozás útján történhet. [...] Ha mint uralkodó osztály a régi termelési viszonyokat erőszakkal megszünteti, akkor a termelési viszonyokkal együtt megszünteti az osztályellentéteket, egyáltalában az osztályoknak a létfeltételét, és ezzel saját magának mint osztálynak az uralmát is.” (*Kommunista kiáltvány, 1848*)

Kojanitz László: Érettségi feladatok és forráshasználat

Az érettségi feladatok elemzése az elsődleges források használata szempontjából

B) „A demokráciában, a köztársaságban, ahol általános választójog van, az állam a proletariátus számára nem valami erős, bevehetetlen erődítmény. A proletariátus már megkezdte a behatolást ebbe az erődítménybe. [...] Teljes joggal remélhetjük [...], hogy szervezés, nevelés és propaganda útján annyira teljesen, mélyen és döntően fog behatolni, hogy idővel összpontosított erőfeszítések segítségével a proletár és szocialista állam lép az oligarchikus és burzsoá állam helyébe. [...] Lehetséges, hogy az új szocialista államba való belépésünk épp oly észrevétlenül fog végbe menni, mint ahogy a tengerészek áthajózása az egyik féltékéről a másikra.” (Jaurès francia politikus beszéde, 1903)

a) Nevezze meg az A) jelű forrás egyik szerzőjét!

b) Nevezze meg a szocializmus azon irányzatát, amely a B) jelű forrásban leírt programot képviselte!

.....

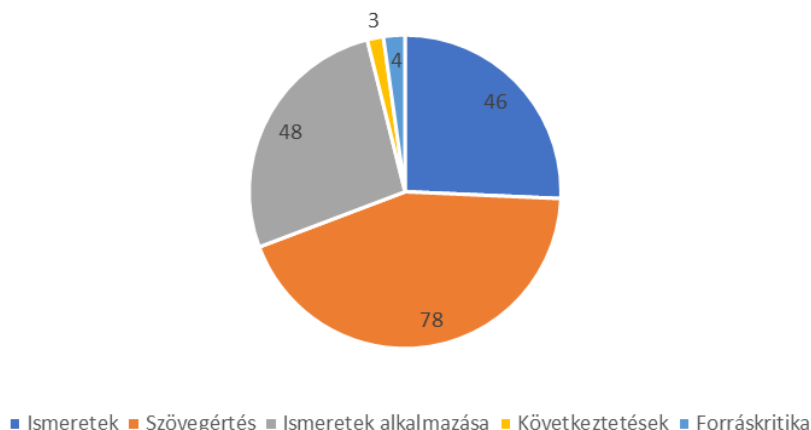
Döntse el, melyik idézett forrásrészletre vonatkoznak az állítások! Írjon X jelet a táblázat megfelelő mezőjébe! Egy sorba csak egy X jelet írjon!

Állítások	Kizárólag az A)	Kizárólag a B)	Mindkettő	Egyik sem
c) A politikai célt forradalommal kell elérni.				
d) Fel kell számolni a szabad verseny akadályait.				
e) A politikai cél az, hogy a proletariátus megszerezze az államhatalmat.				
f) A munkások a cenzus eltörlésének köszönhetően jutnak nagyobb befolyáshoz a politikai életben.				

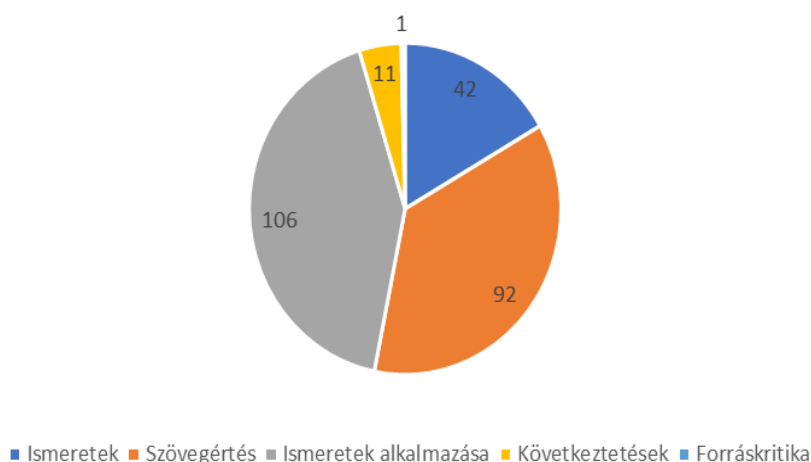
2019. október 19. középszint 6. feladat

Ha összehasonlítjuk az érettségi reform első éveinek feladatsorait a legutóbbi évek feladatsoraival, középszinten azt láthatjuk, hogy a forrásokot tartalmazó feladatokban 26%-ról 17%-ra csökkent az ismeretellenőrző kérdések aránya (5. és 6. ábra). Némileg csökkent, 44-ről 37%-ra a szövegértéses részfeladatok aránya is, miközben jelentősen, 27%-ról 42%-ra, nőtt az ismeretalkalmazó részfeladatoké. Nincs különbség viszont a következtető és a forráskritikai részfeladatok terén. Mindössze a részfeladatok 4%-a volt ilyen mind a két vizsgált időszakban, ami azt jelenti, hogy az ilyen típusú részfeladatok lényegében nem képezték részét az írásbeli érettségiknek. Ezért valószínűleg a történelemtanításban sem kaptak sok figyelmet, így pedig a forráshasználatra vonatkozó érettségi követelmények legfontosabb elemei elsikkadtak a gyakorlatban.

5. ábra: A részfeladatok eloszlása, 2005–2007 (középszint)

6. ábra: A részfeladatok eloszlása, 2018–2021 (középszint)

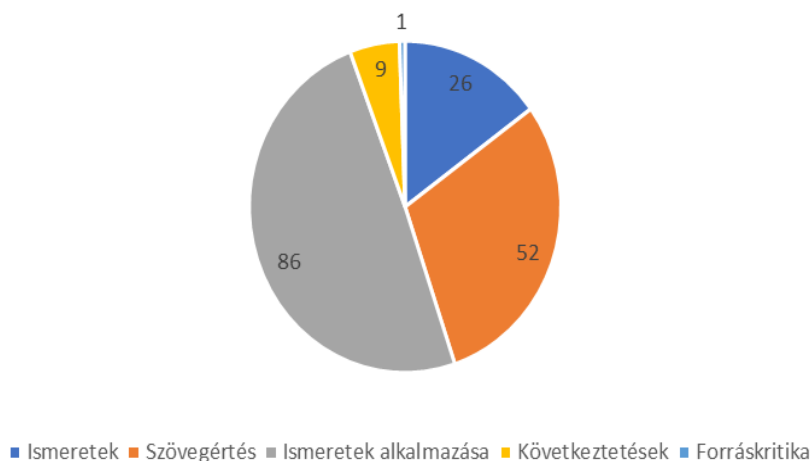

Emelt szinten emelkedett az elsődleges forrásokhoz kapcsolódó feladatok száma, de a részfeladatok típusai közötti arányok lényegében változatlanok maradtak. A középszinthez képest eleve magasabb volt az ismeretalkalmazó részfeladatok aránya. Ez néhány százalékkal tovább nőtt az ismeretellenőrző kérdések rovására, és így elérte az 52%-ot. A következtetési és a kritikai részfeladatok együttes aránya is 3%-kal nőtt a 2017 utáni időszakban (7. és 8. ábra), de így is csak a részfeladatok 8%-át tette ki. Ez azért is meglepő, mert emelt szintű érettségi vizsgára általában a tantárgy tanulásában sikeres, a múlt eseményei iránt kifejezetten érdeklődő diákok jelentkeznek. Többen közülük történettudományi vagy történelemtanári pályára készülnek. Az utolsó két évben fakultáció keretében külön felkészítésben is részt vesznek. Minden feltétel adott lenne tehát ahhoz, hogy a forrásokkal végzett tevékenységek terén is magasabb szintre lépjenek. Az ilyenfajta képességek kialakítását és gyakorlását azonban az érettségi feladatoktól sem várták el, ezért ez az ő középiskolai felkészülésükben sem kellett, hogy különösebb szerepet kapjon. Tudjuk, hogy a tanárokon nagy a nyomás, hogy lehetőleg minél célirányosabban arra készítsenek fel, és azt gyakoroltassák a diákjaikkal, ami pontokat ér az érettségi vizsgán. Ez

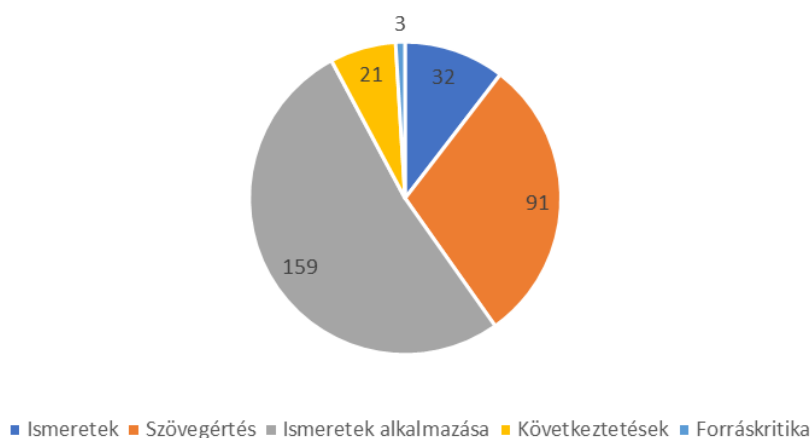
Kojanitz László: Érettségi feladatok és forráshasználat
Az érettségi feladatok elemzése az elsődleges források használata szempontjából

viszont azzal a következménnyel jár, hogy időigényes forráselemző feladatokkal még azok a tanárok is csak óvatosan és ritkán foglalkoznak az óráikon, akik egyébként szívesen megtennék ezt, és akik maguk is problémának tartják ezek hiányát.

7. ábra: A részfeladatok eloszlása, 2005–2007 (emelt szint)

8. ábra: A részfeladatok eloszlása, 2018–2021 (emelt szint)

Felkészülés az új érettségi vizsgára

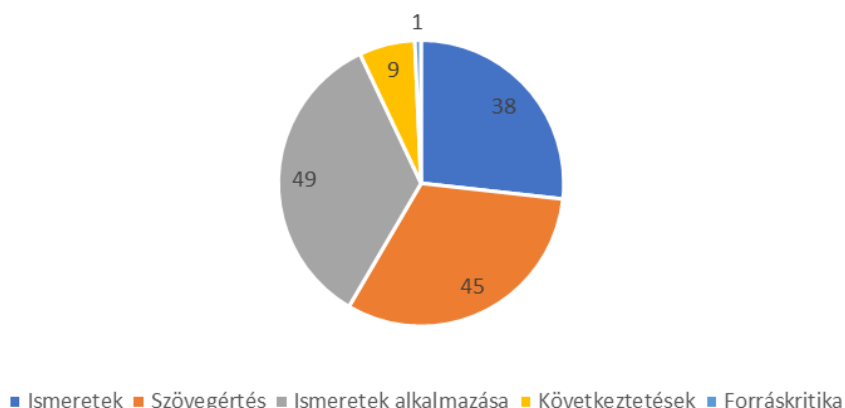
Az 2024-ben elinduló új érettségire való felkészülés lehetőséget adhatna a forrásokkal végzett tevékenységek és elvárások megújítására is. Ennek egyik nagyon fontos lépése lenne az írásbeli feladatsorok feladattípusai közötti arányok átalakítása, nevezetesen a következtető és forráskritikai feladatok arányának növelése. Kedvező hatással lenne a középiskolai történelemtanításra, ha középszinten minden rövid választ igénylő feladatsorban lenne legalább két olyan forrást tartalmazó feladat, amely következtető és forráskritikus kérdéseket is tartalmaz. Az ilyen típusú kérdéselemek aránya így kb. 15-20% lenne. Emelt szinten legalább három olyan feladat kellene, amelyben következtető

Kojanitz László: Érettségi feladatok és forráshasználat
Az érettségi feladatok elemzése az elsődleges források használata szempontjából

és forráskritikus részfeladatok is vannak, s ezáltal az arányuk a mostani 7%-ról 25-30%-ra emelkedhetne. Kérdés, hogy valóban bekövetkezik-e egy ilyen irányú változás. Erre vonatkozóan egyelőre csak a felkészüléshez készülő feladatgyűjtemények feladataiból tudunk következtetéseket levonni.

A két év múlva elinduló új érettségire való felkészüléshez már készült egy mintafeladatokat tartalmazó feladatgyűjtemény.¹⁷ Készítettem egy elemzést e feladatgyűjtemény V. fejezetének (1914–1945) feladatairól is. Azért választottam ezt, mert e korszak feldolgozásához már bőséges és sokféle elsődleges forrás áll a feladatkészítők és a tanárok rendelkezésére. A fejezet 34 feladata összesen 142 részfeladatot tartalmazott. Az elemzés eredményei azt mutatják, hogy a következtetéses és a forráskritikai feladatok esetében itt sem történt változás, a gyűjtemény részfeladatai között is csak kb. 7%-ban találhatók ilyenek. Az ismeretellenőrző kérdések aránya viszont az új feladatgyűjteményben 27%. Ez jóval magasabb, mint amennyi a legutóbbi évek emelt szintű feladatsoraiban volt. Természetesen e gyakorlást szolgáló feladatgyűjtemény nem biztos, hogy pontosan tükrözi azokat az arányokat, amelyek majd a valódi érettségi feladatsorokban lesznek. A tanároknak és diákoknak azonban mégis csak ez ad most valamilyen támpontot arról, hogy mire készüljenek leginkább, illetve hogy mi az, amire kevesebb figyelmet kell fordítani az érettségiben.

9. ábra: A részfeladatok eloszlása. Gyűjtemény, V. fejezet, 2022

Esszékérdések

Ez az elemzés nem terjedt ki az esszékérdésekre, noha azok is mindig tartalmaznak elsődleges forrásokat. Egy másik elemzés keretében később ezek is sorra kerülnek. Azt azonban már itt is érdemes megemlíteni, hogy az esszéfeladatok is inkább csak a megtanult reprodukciójára ösztönzik a tanulókat. A forráshasználatra vonatkozó javítási útmutatók formálisan is letudható általánosságokat kérnek csupán: „A vizsgázó válaszába beépíti a forrásokban található információkat, és következtetéseket von le belőlük.” A vizsgára felkészítő tanfolyamok ezt így is kezelik. Ezt mutatja ez a részlet is, ami egy online portál érettségi útmutatójában olvasható: „Közép- és emelt szinten is minden esszéfeladat mellé adnak néhány forrást. ... Nagyon fontos: minden egyes forrásról írnod kell valamit! Mindegy, hogy szöveg, kép, térkép, karikatúra – valamit kezdened kell vele! Minden egyes

Kojanitz László: Érettségi feladatok és forráshasználat
Az érettségi feladatok elemzése az elsődleges források használata szempontjából

forrás esetében két elemet kell rögzítened: olvass ki valami fontos információt a forrásból, és azt a saját szavaiddal egy – maximum két – mondatban írd le! A második elem pedig, hogy ebből valamilyen következtetést le kell vonnod, a saját tudásodból hozzá kell tenned valamit. Nem kell túlzásba vinni, egy forrás elemzése max 2-3 mondat. ... Azt javaslom, hogy minden esszé megírása előtt készíts egy vázlatot, amelyben forrásonként leírod ezt a fenti két elemet. Aztán ezeket építsd bele az esszébe!”¹⁸ Talán ennyi is elég most annak érzékeltetéséhez, hogy az esszékérdések sem adtak igazán ösztönzést a valódi forráselemző készségek fejlesztéséhez. „Nem kell túlzásba vinni...”

Következtetések

Az elsődleges források – legyenek azok jogszabályok, jegyzőkönyvek, jelentések, vagy újságcikkek, naplók, visszaemlékezések, levelek, fényképek – elmélyítik a történelmi ismereteket és segítenek megérteni a múlt feltárásának és interpretációjának összetett problematikáját. Ehhez azonban olyan forrásokra és feladatokra is szükség van, amelyek lehetővé teszik a források összehasonlítását, és azt is, hogy a tanulók kritikusan a történelmi kontextus sajátosságait is figyelembe véve tudjanak önálló következtetéseket levonni belőlük. Nemcsak a történelmi eseményről, hanem a forrás relevanciájáról, hitelességéről és megbízhatóságáról is. Ezért az érettségi vizsgán is mindig találkozniuk kellene ilyen önálló ítéletalkotást igénylő feladatokkal is.¹⁹

Az általam elvégzett vizsgálat eredményei ellentmondásos helyzetet tükröznek. Az elmúlt évek érettségi feladatai tele voltak a vizsgált korból származó szöveges és képi forrással. A hozzájuk kapcsolódó feladatok többsége azonban nem igényelt kritikus közelítésmódot a diákoktól. A források nagyon sok esetben csak emlékeztetőül szolgáltak a szokásos ismeretellenőrző kérdésekhez, vagy visszakereső műveleteket igénylő szövegértési feladatok kapcsolódtak hozzájuk. Időnként meglehetősen hosszú forrásszövegekkel, hogy azért mégse legyen túl könnyű megtalálni bennük a megfelelő szövegrészteteket. Jellemzők voltak még a források tartalma és a tanult történelmi ismeretek közötti kapcsolatokat felismertető feladatok is. Ugyanakkor az érettségi feladatsorokban még emelt szinten is csak nagyon ritkán fordultak elő valódi forráselemző feladatok.

Sokféle elsődleges forrás szerepelt az érettségi feladatsorokban, de a kérdések túlnyomó többsége közvetlen ismeretforrásként kezelte ezeket, mellőzve az önálló következtetéseket igénylő vagy a források relevanciáját és megbízhatóságát értékelő feladatokat. Ilyen értelemben tehát az elmúlt évek érettségi feladatai nem fejthettek ki kedvező hatást, és nem jelenthettek új módszerek kipróbálására is ösztönző mintákat a középiskolai tanárok számára. Nem túlságosan biztató, hogy a 2024-ben bevezetett új érettségihez készült emelt szintű mintafeladatok esetében sem a forráselemző feladattípusok, hanem az ismeretellenőrző feladatok aránya nőtt meg a korábbiakhoz képest. Mindez annak ellenére történt és történik így, hogy a forráshasználatra vonatkozó érettségi követelmények továbbra is megkövetelnék a következtetési és a forráskritikai feladatokat.

Szűk két év van még az új érettségi elindulásáig, érdemes lenne ezt az időt kihasználni a feladatírással összefüggő feladatok és feltételek átgondolására is, mert mint kiderült, fontos célok és vizsgakövetelmények sikkadnak el, amennyiben a feladatírók nem fordítanak elég

figyelmet rájuk, vagy nem tudnak az ellenőrzésükre és értékelésükre alkalmas feladatokat készíteni.

Ahhoz, hogy az új vizsgafeladatok kedvező hatást tudjanak gyakorolni a tanítási és tanulási folyamat megújítására, és ne csak a meglévő tanítási gyakorlatot konzerválják, meg kellene erősíteni a feladatfejlesztés szakmai háttérét. Pontosán meg kellene például határozni, hogy kik és milyen feltételekkel válhatnak feladatírókká, és ehhez milyen belső felkészítéseken kell részt venniük, valamint azt is, hogy milyen kritériumok szerint történjen meg az elkészült érettségi feladatok folyamatos szakmai ellenőrzése és értékelése. E tekintetben meg kellene találni a helyes arányokat az értékelés objektivitásának biztosítása és az összetettebb követelmények ellenőrzése között. Nem helyes ugyanis az a tendencia, hogy a könnyű és gyors ellenőrizhetőség érdekében az egyszerűbben kikérdezhető lexikai ismeretek kerülnek előtérbe az önálló következtetéseket igénylő feladatok helyett.

IRODALOM

- CHAPMAN, Arthur (2011): Understanding Historical Knowing: Evidence and Accounts. In: PERIKLEOUS, Lukas – SHEMILT, Denis (eds.) *The Future of the Past: Why History Education Matters*. Nicosia: AHDR, 170-214.
- F. DÁRDAI Ágnes – KAPOSÍ József (2008): A kezdet vége, avagy a történelemérettségi vizsga fejlesztésének további lépései. In: BÁNKUTI Zsuzsa – LUKÁCS Judit (szerk.): *Tanulmányok az érettségiről. Hatásvizsgálat. Tantárgyi vizsgák értékelése. Feladatfejlesztés*. Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 169-186.
- F. DÁRDAI Ágnes – KAPOSÍ József (2021): A történelemtanítás elmúlt harminc éve (1990–2020). Helyzetkép és perspektíva. *Magyar Pedagógia*, 121. évf. 2. sz. 137-167.
- HAVEKES, Harry – AARDEMA, Arnoud – VRIES, Jan de (2010). Active Historical Thinking: designing learning activities to stimulate domain-specific thinking. *Teaching History*, No. 139. 52–59.
<http://www.jstor.org/stable/43260748> (Letöltés: 2022. aug. 30.)
- HORVÁTH Zsuzsanna – LUKÁCS Judit (2005): A kétszintű érettségi vizsga. *Új Pedagógiai Szemle*, 55.évf. 4. sz. 53-70.
- JAKAB György (2006): A történelemtanár dilemmái. (Műveltség és/vagy szakértelem és/vagy kompetencia?) *Új Pedagógiai Szemle*, 56. évf. 10. sz. 3-21.
- KAPOSÍ József (2006): Változás az állandóságban – az új történelemérettségi. In: HORVÁTH Zsuzsanna – LUKÁCS Judit: *Új érettségi Magyarországon. Honnan, hová, hogyan? Egy folyamat állomásai*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest, 73-103.
- KITSON, Alison (2003). Reading and enquiring in Years 12 and 13: a case study on women in the Third Reich. *Teaching History*, 111, 13–19.
<https://www.history.org.uk/secondary/resource/69/reading-and-enquiring-in-years-12-and-13> (Letöltés: 2022. szept. 5.)
- LÉVESQUE, Stéphane (2008): *Thinking Historically: Educating Students for the 21st century*. University of Toronto Press.

Kojanitz László: Érettségi feladatok és forráshasználat
Az érettségi feladatok elemzése az elsődleges források használata szempontjából

- SZABÓ Márta (2015): Mire jó a tankönyv? *Történelemtanítás (L.) Új folyam VI. évf. 1-2. sz.*
<https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2015/07/szabo-marta-maria-mire-jo-a-tankonyv-06-01-05/> (Letöltés: 2022. aug. 30.)
- VAN NIEUWENHUYSE, Karel (2016). Reasoning with and/or about sources on the Cold War? The use of primary sources in English and French history textbooks for upper secondary education. *International Journal for History and Social Sciences Education*, 1 (1), 19-52.
- VANSLEDRIGHT, Bruce (2013): *Assessing Historical Thinking and Understanding. Innovative Designs for New Standards*. Routledge, New York.
- VANSLEDRIGHT, Bruce A. (2011): *The Challenge of Rethinking History Education: On Practices, Theories, and Policy*. Routledge, New York.
- WINEBURG, Sam (2001): *Historical Thinking and Other Unnatural Acts: Charting the Future of Teaching the Past (Critical Perspectives On The Past)*. Temple University Press, Philadelphia.
- WINEBURG, Sam – FOURNIER, Janice (1994): Contextualized thinking in history. In: CARRETERO, Mario – VOSS, James F. (Eds.): *Cognitive and instructional processes in history and the social sciences*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates. Routledge, New York.

ABSTRACT

Kojanitz, László

School leaving exams and using primary sources

In 2005 the Hungarian school-leaving examination reform aimed to develop students' source analysis skills. It was hoped that it will also contribute to the development of a more sophisticated historical consciousness. It was clear that the achievement of these goals would depend on the knowledge and skills that the new exam tasks would mostly require from students. In order to explore this I analysed exam tasks over the past fifteen years. I wanted to give an accurate picture of which types of tasks were most frequent and how can these be evaluated in terms of requirements related to the use of sources. In this paper, I present some aspects and experiences of this analysis.

JEGYZETEK

¹ Köszönet prof. Dárdai F. Ágnesnek, aki inspirálta ezt a tanulmányt is, és aki sokat tett a hazai történelemdidaktika megerősítéséért.

² HORVÁTH Zsuzsanna – LUKÁCS Judit (2005): A kétszintű érettségi vizsga. *Új Pedagógiai Szemle*, 55.évf. 4. sz. 53-70.

<https://epa.oszk.hu/00000/00035/00091/2005-04-oy-Tobbek-Ketszintu.html> (Letöltés: 2022. szept. 26.)

Kojanitz László: Érettségi feladatok és forráshasználat
Az érettségi feladatok elemzése az elsődleges források használata szempontjából

-
- ³ KAPOSÍ József (2006): Változás az állandóságban – az új történelem érettségi. In: HORVÁTH Zsuzsanna – LUKÁCS Judit: *Új érettségi Magyarországon. Honnan, hová, hogyan? Egy folyamat állomásai*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest, 73-103.
- ⁴ F. DÁRDAI Ágnes – KAPOSÍ József (2008): A kezdet vége, avagy a történelemérettségi vizsga fejlesztésének további lépései. In: BÁNKUTI Zsuzsa – LUKÁCS Judit (szerk.): *Tanulmányok az érettségről*. Hatásvizsgálat. Tantárgyi vizsgák értékelése. Feladatfejlesztés. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 173.
<https://ofi.oh.gov.hu/sites/default/files/ofipast/2009/05/169-186.pdf> (Letöltés: 2022. szept. 26.)
- ⁵ JAKAB György (2006): A történelemtanár dilemmái. (Műveltség és/vagy szakértelem és/vagy kompetencia?) *Új Pedagógiai Szemle*, 56. évf. 10. sz. 3-21.
<https://epa.oszk.hu/00000/00035/00107/2006-10-ta-Jakab-Tortenelemtanar.html> (Letöltés: 2022. szept. 26.)
- ⁶ Elvileg a tételt nem lehetett kiadni, hanem csak a témakört; és volt egy ún. "B tétel" is, ami más korszakból kellett legyen, és ennek témáját egyáltalán nem tudhatták előre a diákok.
- ⁷ F. DÁRDAI Ágnes – KAPOSÍ József (2008): A kezdet vége, avagy a történelemérettségi vizsga fejlesztésének további lépései. In: BÁNKUTI Zsuzsa – LUKÁCS Judit (szerk.): *Tanulmányok az érettségről*. Hatásvizsgálat. Tantárgyi vizsgák értékelése. Feladatfejlesztés. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 169-186.
- ⁸ 100/1997. (VI. 13.) Korm. rendelet az érettségi vizsga vizsgaszabályzatának kiadásáról:
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700100.kor> (Letöltés: 2022. szept. 5.)
- ⁹ 40/2002. (V. 24.) OM rendelet – az érettségi vizsga részletes követelményeiről:
https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=A0200040.OM&targetdate=ffffff4&printTitle=40/2002.-%28V.%29+OM+r+endelet&referer=http%3A/net.jogtar.hu/jr/gen/hiegy_doc.cgi%3Fdocid%3D00000001.TXT (Letöltés: 2022. szept. 5.)
- ¹⁰ Oktatási Hivatal honlapján Központi írásbeli feladatsorok, javítási-értékelési útmutatók:
<https://www.oktatas.hu/kozneveles/erettsegi/feladatsorok> (Letöltés: 2022. aug. 30.)
- ¹¹ HAVEKES, Harry – AARDEMA, Arnoud – VRIES, Jan de (2010). Active Historical Thinking: designing learning activities to stimulate domain-specific thinking. *Teaching History*, No. 139. 52–59.
<http://www.jstor.org/stable/43260748> (Letöltés: 2022. aug. 30.)
- ¹² LÉVESQUE, Stéphane (2008): *Thinking Historically: Educating Students for the 21st century*. University of Toronto Press; VANSLEDRIGHT, Bruce A. (2011): *The Challenge of Rethinking History Education: On Practices, Theories, and Policy*. Routledge, New York; WINEBURG, Sam (2001): *Historical Thinking and Other Unnatural Acts: Charting the Future of Teaching the Past* (Critical Perspectives On The Past). Temple University Press, Philadelphia; WINEBURG, Sam – FOURNIER, Janice (1994): Contextualized thinking in history. In: CARRETERO, Mario – VOSS, James F. (Eds.): *Cognitive and instructional processes in history and the social sciences*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates. Routledge, New York.
- ¹³ VANSLEDRIGHT, Bruce (2013): *Assessing Historical Thinking and Understanding. Innovative Designs for New Standards*. Routledge, New York.
- ¹⁴ SZABÓ Márta (2015): Mire jó a tankönyv? *Történelemtanítás (L.) Új folyam VI. évf. 1-2. sz.*
<https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2015/07/szabo-marta-maria-mire-jo-a-tankonyv-06-01-05/> (Letöltés: 2022. aug. 30.)
- ¹⁵ VAN NIEUWENHUYSE, Karel (2016). Reasoning with and/or about sources on the Cold War? The use of primary sources in English and French history textbooks for upper secondary education. *International Journal for History and Social Sciences Education*, 1 (1), 19-52.
- ¹⁶ CHAPMAN, Arthur (2011): Understanding Historical Knowing: Evidence and Accounts. In: PERIKLEOUS, Lukas – SHEMILT, Denis (eds.) *The Future of the Past: Why History Education Matters*. Nicosia: AHDR, 170-214.
- ¹⁷ NÁRAY Mihály – KAS Géza – BORONKAI Szabolcs (2022): *Gyűjtemény a TÖRTÉNELEM emelt szintű oktatásához 11-12*. Oktatási Hivatal, Budapest.
- ¹⁸ Törisuli. Hogyan kell forrást elemezni a történelemérettségin? (Kiemelés a szerzőtől.)
<https://www.torisuli.hu/uncategorized/hogyan-kell-forrast-elemezni-a-tori-erettsegin/> (Letöltés: 2022. aug. 30.)
- ¹⁹ KITSON, Alison (2003). Reading and enquiring in Years 12 and 13: a case study on women in the Third Reich. *Teaching History*, 111, 13–19.
<https://www.history.org.uk/secondary/resource/69/reading-and-enquiring-in-years-12-and-13> (Letöltés: 2022. szept. 5.)